

Teresa Świątosławska

O KRYTERIACH I NORMACH OCEN
PISEMNYCH PRAC EGZAMINACYJNYCH Z LITERATURY POLSKIEJ¹

Niniejsza próba ustalenia kryteriów i norm, odnoszących się przede wszystkim do pisemnych prac egzaminacyjnych z literatury polskiej, oparta została na syntezie poglądów autorów opracowań metodycznych z tego zakresu. Do jej podjęcia skłoniła szczególna wartość tego typu prac, stanowiących dokument recepcji literatury w szkole średniej, sprawdzian sprawności językowej kandydatów na wyższą uczelnię i umiejętności posługiwania się przez nich określoną formą wypowiedzi. Dlatego też zadaniem tej propozycji metodycznej było przypomnienie sposobu poprawiania prac i formułowania zdań recenzji oraz dalsze zobiektywizowanie ocen - na ile jest to w ogóle możliwe.

Sformułowane uwagi dotyczyć będą kolejno:

I. Sposobu oznakowania błędów w tekście pracy i na marginesie tekstu.

II. Kryteriów ocen, ułatwiających zredagowanie recenzji pracy jako krótkiego (ale uwzględniającego możliwie wszystkie kryteria oceny) komentarza odnoszącego się do treści i formy wypracowania oraz zawierającego przekonujące uzasadnienie proponowanego stopnia.

¹ Zamieszczone tu zasady poprawiania i oceniania prac pisemnych były wykorzystywane w Uniwersytecie Łódzkim przez nauczycieli akademickich, którym powierzono sprawdzenie prac pisemnych z języka polskiego w czasie egzaminów wstępnych w lipcu 1978 r.

III. Propozycji norm dla poszczególnych ocen: bardzo dobrej, dobrej, dostatecznej i niedostatecznej.

I. Oznaczanie błędów

W wyniku konfrontacji kilkunastu, często bardzo różnych, systemów umownych znaków służących do sygnalizowania na marginesie pracy rodzaju popełnionych błędów (miejsce błędu w tekście pracy zaznacza się najczęściej przez podkreślenie), przyjęto następujący kod:

- styl - błąd stylistyczny (np. z zakresu słownictwa i frazeologii),
- gram. - błąd gramatyczny (np. z zakresu słowotwórstwa, fleksji, składni),
- szyk - zły szyk wyrazów,
- rzecz. - błąd rzeczowy,
- log. - błąd logiczny,
- ort. - błąd ortograficzny,
- int. - błąd interpunkcyjny,
- v - brak znaku diakrytycznego, litery, głoski, wyrazu, części zdania itp.,
- ? - niejasne (sens, pomyłka).

Modyfikacja proponowanego kodu, celem jeszcze bardziej precyzyjnego wskazania rodzaju popełnionego błędu, jest możliwa i zależy od subiektywnych nawyków i potrzeb sprawdzającego prace.

II. Kryteria ocen - redagowanie recenzji

Podstawowe determinanty oceny prac pisemnych podaje "Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Język polski. Klasy I-IV" (Warszawa 1974). Są to:

- poprawność ujęcia tematu i zakres jego opracowania,
- jakość interpretacji omawianego materiału rzeczowego,
- samodzielność sądu i logiczność wywodów,
- celowość kompozycji,

- poprawność wypowiedzi pod względem językowym, stylistycznym i ortograficznym.

Bardziej szczegółowe ustalenia pozwalają w znacznym stopniu zobiektywizować ocenę, aczkolwiek pełna obiektywizacja i ustalenie dokładnych norm oceny (np. za pomocą punktacji) są wręcz niemożliwe ze względu na specyfikę przedmiotu. Autorzy wymienionej w spisie bibliograficznym pracy zbiorowej pod redakcją J. Pietera stwierdzają, że trudno np. ująć w ścisłe kryteria wymagania rzeczowe z historii literatury, dlatego też zamiast o kryteriach, należy raczej mówić o ogólnych dyrektywach w tej dziedzinie. Ponadto, jak pisze H. Bartnicka, w pracach z języka polskiego występować mogą wartości, których nie da się ująć liczbowo, ale które przy ocenie należy brać pod uwagę - np. fantazja, wyobraźnia, wrażliwość estetyczna, postawa moralna, sądy wartościujące, czynniki emocjonalne. Nie negowano wszakże potrzeby opracowania kryteriów ocen, toteż próby w tym kierunku spotkać można bardzo często.

Przedstawiamy poniżej w miarę wyczerpujące zestawienie elementów determinujących charakter i wartość pracy pisemnej, które należy uwzględnić przy pisaniu recenzji, aby była dokładna i aby oddawała w pełni zawartość pracy.

1. Treść pracy (materiał rzeczowy) i jej układ:

a) zgodność treści pracy z tematem (czy praca napisana jest na temat? czy odbiega od tematu? czy odbiega z braku wiadomości, czy też dlatego, że autor go nie rozumie? czy piszący pomija temat?);

b) ujęcie tematu (czy autor posiada wiadomości z literatury? czy wykazał znajomość tekstów i umiejętność odwoływania się do nich? czy potrafił dokonać trafnego doboru cytatów i zręcznego włączenia ich do tekstu pracy?);

c) układ materiału rzeczowego (czy zachowano jasność i celowość układu treści i spójność w powiązaniu jej elementów? czy zachowano zasadę trójdzielności w kompozycji pracy (wstęp, rozwinięcie i zakończenie) oraz właściwe proporcje między poszczególnymi jej częściami i właściwe im funkcje (wstęp - wprowadzenie w temat, część główna - rozwinięcie tematu, zakończenie - zamknięcie, podsumowanie, uogólnienia, wnioski)? jaka jest kompozycja pracy (np. typu logicznego, genetycznego, komparatystycznego, rozprawa, esej itp.)? czy autor posiadał umiejętność graficzną

wyodrębnienia poszczególnych zagadnień podejmowanych w pracy (akapity, a liney)?);

d) właściwa selekcja materiału i hierarchia zagadnień (umiejętność odróżniania rzeczy istotnych od spraw drugorzędnych i zbędnych szczegółów);

e) prawidłowa interpretacja tekstów;

f) stopień wyczerpania tematu (ujęcie wszystkich ważniejszych elementów wiedzy, objętych zagadnieniem określonym w temacie pracy, gruntowne przyswojenie materiału rzeczowego z tej dziedziny);

g) zdolność logicznego i krytycznego myślenia, umiejętność uogólniania i wyciągania wniosków;

h) stosunek autora do tematu (np. rzeczowy, emocjonalny, krytyczny);

i) samodzielność (własne spostrzeżenia i poglądy, niezależność sądów i myśli lub odtwarzanie jedynie nabytej wiedzy, czy zupełny brak samodzielności?).

2. Forma językowa pracy:

a) poprawność pod względem gramatycznym (m. in. umiejętność zastosowania w praktyce poznanych w toku nauki o języku norm gramatycznych w zakresie morfologii i składni; w recenzji należałoby uwzględnić ilość i rodzaj popełnionych błędów);

b) poprawność stylistyczna (umiejętność dostosowania stylu pracy do jej treści i nadania wypowiedzi odpowiedniej formy; umiejętność właściwego wyboru i dostosowania środków językowych - słownikowych (leksykalnych), morfologicznych (słowotwórczych i fleksyjnych), składniowych - do celu i rodzaju danej wypowiedzi pisemnej);

c) poprawność w zakresie słownictwa i frazeologii (umiejętność właściwego pod względem znaczeniowym doboru wyrazów; umiejętność właściwego łączenia wyrazów w związki frazeologiczne; słownictwo bogate czy ubogie? umiejętność użycia terminologii naukowej czy naiwność ujęcia?);

d) poprawność ortografii z interpunkcją (w recenzji należy uwzględnić dane o ilości i rodzaju popełnionych błędów ortograficznych).

3. Forma zewnętrzna pracy:

a) staranność, czytelność pisma; estetyka układu zewnętrznego pracy: przestrzeganie marginesu, stosowanie akapitów odpowiada-

jących pewnym całościom myślowym, oddających plan i kompozycję pracy.

4. Szczególne właściwości pracy:

a) dodatnie: śmiałość i oryginalność ujęcia, trafność rozumowania i uzasadniania wysuniętych tez, naturalne i ciekawe dygresje, humor, zacięcie satyryczne itp.;

b) ujemne: naiwność, werbalizm i niepotrzebna emfaza.

Recenzja, ustalająca, w jakim stopniu praca spełnia wymienione wyżej kryteria, i redagowana według wymienionych tam punktów, uwzględniać powinna tak dodatnie, jak i ujemne strony pracy. Wolna od ironii i złośliwości, stanowić ma obiektywne, w pełni przekonujące uzasadnienie dla następującej po niej oceny, wyrażonej stopniem bardzo dobrym, dobrym, dostatecznym lub niedostatecznym. Nie należy przy tym zapominać o dodatkowych elementach pracy, o charakterystycznych; indywidualnych cechach, stanowiących o jej niepowtarzalności (tak w dodatnim, jak i ujemnym znaczeniu). Szczególnie uwydatnić należy w recenzji te walory pracy, które stanowić mogą pełniejszą motywację dla oceny bardzo dobrej, bądź te jej elementy, które, choć praca winna być zdyskwalifikowana z różnych względów, kompensowałyby - do pewnych granic - jej braki i mogłyby uzasadniać wyższą ocenę; w tym ostatnim przypadku sprawdzający pracę ma podstawę do skierowania wniosku o podwyższenie stopnia do Przewodniczącego Komisji Egzaminacyjnej.

Nie należy przecież oczekiwać gotowych wzorców recenzji, bo te determinuje indywidualnie każda odrębna praca.

III. Normy ocen²

Propozycje dotyczące ogólnych zasad klasyfikacji prac pisemnych:

1) praca niesamodzielna (sprawdzający może wskazać jej źródło) winna być oceniona na niedostatecznie;

² Przy opracowywaniu tej części wykorzystano przede wszystkim wymienioną w spisie bibliograficznym pracę H. B e r t n i c k i e j, "Ocena wychowawcza oraz jej rola kształcąca i wychowawcza".

2) praca nie na temat, choćby odznaczała się pewnymi wartościami, nie powinna być oceniona pozytywnie, chyba że istnieją okoliczności, które przemawiają na jej korzyść - m. in. pewność, że odejście od tematu nie było wynikiem posłużenia się przygotowanym uprzednio (pamięciowo lub pisemnie) opracowaniem;

3) dyskusyjna jest ocena zadań nie wyczerpujących tematu, ponieważ należałoby odróżnić, czy jest to skutek nieumiejętności lub nieudolności kandydata (i wtedy ocena powinna być obniżona), czy też praca świadczy, że piszący doskonale ją przemyślał, a jedynie brak czasu nie pozwolił mu doprowadzić wywodów do końca (w takim przypadku oceniamy raczej pozytywnie motywując oczywiście odpowiednio ocenę w recenzji);

4) jeżeli kandydat wykazuje jedynie umiejętność w miarę poprawnego reprodukowania wiedzy (z podręczników itp. źródeł), lecz nie uzasadnia swoich twierdzeń, praca nie powinna być oceniona wyżej niż na dostateczny, chyba że będzie wyróżniała się innymi dodatkowymi zaletami;

5) dobra znajomość utworów literackich, dojrzałość sądów, umiejętne przytaczanie cytatów, uzasadnianie własnych spostrzeżeń i poprawność stylistyczna - to podstawowe wymagania dla pracy z oceną dobrą czy więcej niż dobrą;

6) błędy stylistyczne, gramatyczne (zwłaszcza składniowe), ortograficzne, interpunkcyjne oraz nierozwinięcie tematu i błędy rzeczowe dyskwalifikują pracę; dyskwalifikują ją w zasadzie 2-3 poważne błędy ortograficzne (w pracach maturalnych z języka polskiego nawet jeden, ze względu na możliwość - daną abiturientom w ostatnich latach - korzystania w czasie egzaminu dojrzałości ze słowników ortograficznych), bądź gramatyczne, chyba że można zaproponować podwyższenie oceny na dostateczną, ponieważ praca posiada pewne podnoszące jej wartość elementy (należy je skrupulatnie wymienić w recenzji), jak np. oryginalne ujęcie tematu; nieszablonowy wstęp; zaskakujące poziomem intelektualnym wnioski końcowe; rozległość lektur; interpretacje świadczące o dojrzałości myślowej; swoboda, "lekkość" stylu; poczucie humoru; umiejętność trafnego łączenia, kojarzenia faktów z odległych dziedzin wiedzy;

7) powtarzające się w tej samej pracy błędy ortograficzne traktuje się jako jeden błąd;

B) omyłek nie uważa się za błędy (np. przestawienia lub opuszczenia litery).

Propozycje norm ocen:

1) ocenę bardzo dobrą otrzymać może kandydat, który zakończył pracę w wyznaczonym terminie, zrozumiał i wyczerpał temat, umiał przedstawić odpowiedni i bogaty materiał rzeczowy, wykazał pełne jego opanowanie, wykorzystał go całkowicie i planowo, a ponadto wykazał samodzielność, krytycyzm i logiczność myślenia oraz umiejętność operatywnego integrowania wiedzy z różnych dziedzin i odległych epok; praca taka winna odznaczać się właściwą kompozycją, bogatym słownictwem, umiejętnością sprawnego posługiwania się terminologią naukową z zakresu teorii literatury, wiedzy o literaturze itp., całkowitą poprawnością stylistyczną i brakiem błędów gramatycznych, ortograficznych i interpunkcyjnych;

2) ocenę dobrą otrzymać może kandydat, który zakończył pracę w wyznaczonym terminie, zrozumiał i wyczerpał temat, dobrał odpowiedni, ale mniej bogaty materiał rzeczowy, wykazał jego opanowanie, wykorzystał go właściwie i ujął planowo; treść ujął w ramy trójczłonowej kompozycji, nadał swej wypowiedzi formę zgodną z regułami poprawności językowej i stylistycznej. Temat ujęty jest jednak mniej wnikliwie; dopuszczalne są usterki stylistyczne i interpunkcyjne;

3) ocenę dostateczną otrzymać może kandydat, który zakończył pracę w wyznaczonym terminie, temat zrozumiał, ale go w pełni nie wyczerpał, dobrał właściwy materiał rzeczowy, wykazał ogólne jego opanowanie, lecz wykorzystał niekiedy w sposób chaotyczny; wykazał pewną logiczność myślenia, ale na ogół referował wyuczone wiadomości i nie wykraczał poza ich ścisłą reprodukcję. Praca ma wprawdzie trójczłonową kompozycję, nie zachowuje wszakże właściwych proporcji między poszczególnymi jej częściami (np. zbyt długi wstęp); odznacza się też względną poprawnością stylistyczną i składniową. Dopuszczalne są usterki kompozycyjne, kilka błędów gramatycznych, stylistycznych, interpunkcyjnych, 1-2 zasadnicze błędy ortograficzne, 1-2 mniej istotne błędy rzeczowe;

4) ocenę niedostateczną otrzymuje kandydat, którego praca wykazuje więcej braków niż dopuszczalne przy ocenie dostatecznej, a więc która nie wyczerpuje tematu w stopniu zadowalającym,

w której materiał rzeczowy został niewłaściwie dobrany i w której są liczne błędy rzeczowe, która ma chaotyczny układ treści oraz świadczy o całkowitym braku umiejętności poprawnego wypowiedziania się w piśmie i o nieznajomości podstawowych reguł gramatyki, ortografii i interpunkcji (zob. również: "Propozycje dotyczące ogólnych zasad klasyfikacji...", pkt 1, 2, 6).

Niewystarczającą skalę ocen można rozszerzyć - zdaniem wielu autorów - przez zastosowanie minusów i plusów oraz dodatkowych określeń uściślających wartość stopnia: "prawie", "więcej niż", "zaledwie", "jeszcze", "niemal" itp.

Jak wynika z powyższych uwag, nie można w pełni zobiektywizować oceny prac literackich za pomocą jednolitych norm i kryteriów, gdyż te nie ujmują wszystkich problemów, jakie nastroczać może ocena - musi je niejednokrotnie rozstrzygnąć sam sprawdzający. Mimo przyjęcia takich czy innych norm, każdą pracę należy traktować w sposób zindywidualizowany i wystrzegać się wszelkiego schematyzmu.

Bibliografia

- J. B a r, Dydaktyka ćwiczeń w mówieniu i pisanu. Wybrane zagadnienia. Materiały pomocnicze dla studentów filologii polskiej WSN i WSP, Opole 1975.
- H. B a r t n i c k a, Ocena wypracowania oraz jej rola kształcąca i wychowawcza, [w:] Prace pisemne z języka polskiego w szkole średniej. Zbiór artykułów metodycznych, red. Z. S a l o n i, Warszawa 1972.
- H. B a w k o w s k a, Piśmienny egzamin dojrzałości w jednej ze szkół warszawskich, "Polonistyka" 1959, nr 4.
- J. C o f a l i k, M. N o w a k o w s k i, I. T a b a k o w s k a, Poprawa wypracowań z języka polskiego, "Biuletyn metodyczny" nr 5, Katowice 1957, wydawn. WODKO - Sekcja Języka Polskiego.
- D. G a w l i k, Poglądy na obiektywność oceny wypracowań z języka polskiego w świetle literatury metodycznej lat 1959-1963, "Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Historia Literatury III", Opole 1964.

- I. J a n i s z o w s k a, K. K u l i g o w s k a, Jak kontrolować osiągnięcia uczniów?, Warszawa 1965.
- M. K r y Ń s k i, Ocenianie piśmiennych prac szkolnych, Warszawa 1936.
- J. P i l i c h, Sposoby poprawiania prac pisemnych, "Polonistyka" 1959, nr 5, s. 14-20, [lub w:] Ćwiczenia w mówieniu i pisanu w szkołach średnich. Wybór artykułów z zakresu nauczania języka polskiego, oprac. J. K i j a s, Warszawa 1963.
- Prace pisemne z języka polskiego w szkole średniej. Zbiór artykułów metodycznych, red. Z. S a l o n i, Warszawa 1972.
- Program nauczania liceum ogólnokształcącego. Język polski. Klasy I-IV, wyd. drugie zmienione, Warszawa 1974.
- S. R a c i n o w s k i, Ocenianie uczniów, Warszawa 1959.
- S. R a c i n o w s k i, Problem oceny szkolnej, Warszawa 1966.
- S. S k w a r c z y Ń s k a, O formułowaniu oceny wypracowań polskich, "Polonista" 1934, z. V.
- Sprawdziany wiadomości. Opracowanie zbiorowe pod kierunkiem J. Pietera, "Chowanna" 1959, nr 5/6.

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Łódzki

Teresa Świętosławska

CRITÈRES ET NORMES D'ÉVALUATION DES TRAVAUX D'EXAMEN ÉCRITS DE LITTÉRATURE POLONAISE

Cet article est né de la nécessité de rendre plus uniformes les principes de corriger et d'évaluer les travaux écrits présentés par les candidats au cours des examens d'entrée à l'université.

Pour satisfaire à ce besoin l'auteur propose un code d'abréviations utile pour déterminer les fautes que l'on trouve dans le texte à corriger et développe les postulats concernant la manière de rédiger le rapport final et de motiver la note.